

3. päeva kokkuvõtte koostasid Mare Kallas, MTÜ Laimjala Lood ja Tiiu Riis, MTÜ Saarekülad Selts

25. jaanuaril 2024, Nordeste ja Povoacao

Meie neljandal päeval Assooridel saame näha ja kuulda, kuidas ürgne loodus ja 500 aastat tagasi saare asustanud inimesed omavahel hakkama on saanud.

Just siia **Nordestesse** - Sao Migueli saare idarannikule - maabusid 1427.aastal esimesed Portugali maadeavastajad. Lopsaka taimestikuga kaetud vulkaaninõlvad ja kristallsele veega kosed töötasidviljakat maad. 9 aastat hiljem toimetati asunikele emamaalt järele ka kari- ja koduloomad.

Kolonistid ehisid oma külad aegapidi Furnase kraatriorgu välja voolanud seitsmele

„laavorstile“. „Kartulivagude“ vahele jäävad orud hariti hoolikalt põldudeks. Head kraatripõhja ei saanud ometi lasta raisku minna....

Sõidame veelgi enam ida poole ja tõuseme kraatrinõlva pidi üles **Priolo looduskeskusesse**.

Priolo – see armas assoori linnuke näeb välja nagu meite leevike, ainult et halli kõhuga. Suured sugulased nad ju omavahel ongi. Prioloke punub omale pesa vaid kord aastas ja linnupoegi kasvab sealt välja enamasti vaid üks. Sestap õnnestus saare elanikel 400 aastaga priolost üsna kerge vaevaga jagu saaga.

Priolo Tühistamise Retsept – **ärge seda palun järgi proovige** – sai tagantjärele siis selline:

1. Raiu saarel maha peaaegu kõik priolode pesapuud
2. Istuta asemele hoopis apelsinipuud. Kui priolod viimases (nälja)hädas apelsini õiekesi nosima hakkavad, siis anna farmeritele lahkelt luba linnukesed maha nottida. Põllumehed lubati vahepeal isegi makse maksta surnud priolodes!!
3. Lõpuks püüa kinni need vähesed linnud, kes veel elus ja asu uurima, miks nad küll ometi välja surid....

Mis hullusti see uuesti. Saarlased tegid linnukeste tarbeks nende kunagisse pesitsuspaika päästkeskuse. Täna on seal juba enam kui 1300 isendit loendatud. Well done!

Lisaks lindude taastasustamisele taastatakse looduskeskuses nüüd ka siinset algupärast floorat. Assooride tänane kaunis ja lopsakas loodus on 90% ulatuses imporditud. Näiteks mäekülgedel kasvavad siretivelised **krüptomeeriad** toodi sisse Jaapanist. Nood kasvavad pikkust küll meetrijagu aastas, ent oma niru juurestikuga ei paku krüptomeeriad erosiooni vastu suuremat kaitset. Tulvavesi kisub puuhiiglased mäest alla tuisates endaga kaasa. Priolo looduskaitsete eestvedamisel rajatavad nutikad palk-astangud on järskudele kraatrinõlvade siiski suureks toeks.

Aga kõikjal mäenõlvadel vohab ja kukutab end ülbelt sõiduteele teinegi kutsutud külaline – metsik ingver Hiinast – olles ohuks nii kohalikule floorale kui maanteel liiklejale.

Bussinina keerab sisse **Gorreana teetehasesse**. See on üks vähestest Euroopa teeistandustest ja ainuke tehas saarestikus, mis pärast Portugali valitsuse vildakat teepoliitikat alles jäi (kodumaise tee asemel hakati Mosambiigist odavamalt kraami sisse importima).

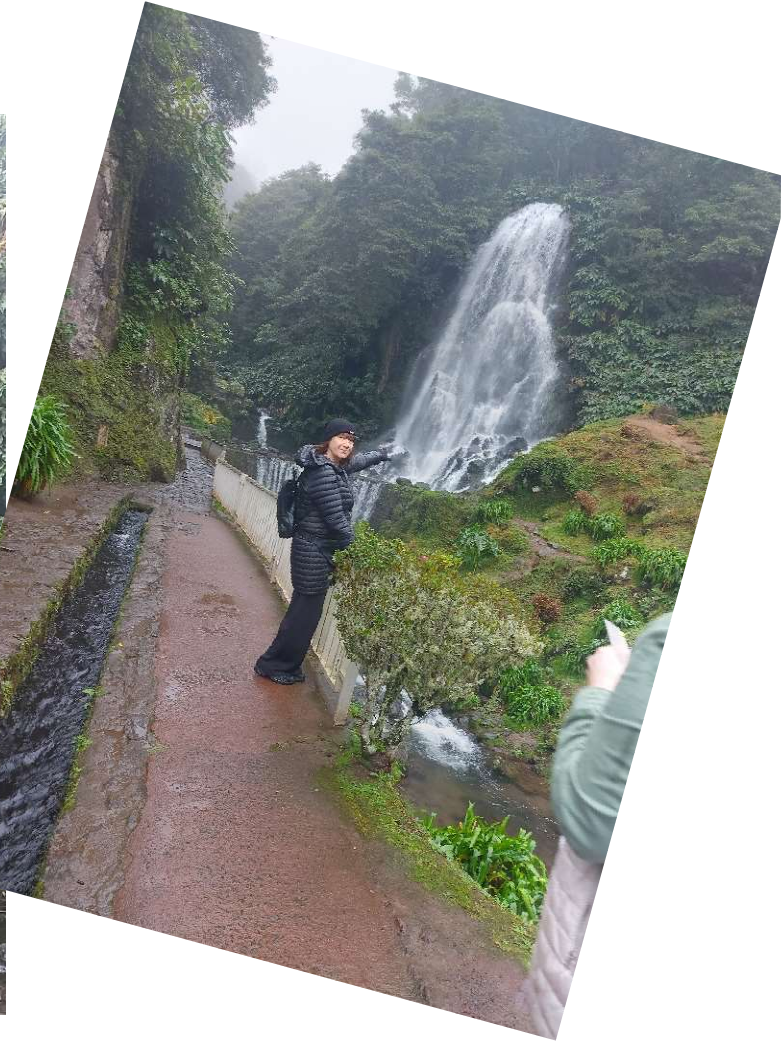
Teepõõsad 40 hektaril on kasvamas kenades sirgetes viirgudes. Taimed elavad siin hea kohtlemise korral vanemaks kui keskmine eestlane – kuni 90 aastat.

Tegelikult on teetaim (*Camellia Sinensis*) samuti võõrliik, mis toodi vulkaanisaarele alles 19. sajandi algul. Pisut hiljem tariti Hiinast kohale kaks teemeistrit ja seejärel ka teetöötlemise masinad. Need toimivad Gorreana teevabrikus siiani!

Saame teada, et nii roheline kui must tee tulevad siin samast taimest, vaid töötlemine on erinev. Lühidalt: Roheline rullitakse, aurutatakse ja kuivatatakse. Musta tee pistetakse paariks päevaks pimedasse tuppa riiulitele oksüdeeruma ja siis alles kuivama. Kolmest teetaime ladvas olevast lehekesest sünnib eksklusiivne valge tee.

Ehkki tehase enamuses ruumides on hetkel sanitaarremont käsil, saame siiski ülevaate siinsest teetöötlemise protsessist ja näeme oma silmaga, millist kannatlikkust ja sõrmeosavust nõuab teetaimede sorteerimine enne pakendamise minekut. Joome teetoas värskendavat teed ja hammustame peale suussulavat **pastel de natat** – Portugali MUST ehk pead maitsuma – maiust.

Külastame ka samas kandis olevat **Ribeira dos Caldeirões loodusparki**. See juba 16. sajandist alguse saanud vesiveskitega paik on suuresti inimkäe loodud. Kaunis ju küll, ent sarnaneb kohati justkui ohtrate kunstlike klumpidega dekoreeritud aed, mis esitatud konkursile *Kaunis Koduaed*... Seda enam mõjuvad meelte muljetavaldavalt sealsed kaks **looduslikku** kõrgelt alla kukuvat vetekaskaadi. Väga võimas vesine vaatepilt!

Lõunalauas (Os Meloses) ootab meid taldrikul esimest korda **assoori kaheksajalg**. Sööme seda üheksa ajuga (igas jalas üks pluss üks eksta) nutikat elukat hõrgus tomatises soustis koos kõige muu hea ja paremaga ning kiidame pakutu suurepäraseks.

Kokkuvõte: Tundub, et inimene siiski on õppinud ja õpib edaspidigi loodusega ühes elama – ja seda nii Saaremaal kui Assoorimaal. Kahjuks õpib tihti küll oma vigadest. Aga evolutsiooni käigus väga palju muid võimalusi ju pole. Nii lihtsalt on...